

Ђуро Шушњић, ДИЈАЛОГ И ТОЛЕРАНЦИЈА, Београд 1997.

„Својом ћете трпељивошћу
спасити своје душе”

Шушњићево дјело „Дијалог и толеранција” је једно од оних која нас упозоравају да морамо отворити све прозоре свога бића према другим људима ако нећемо да завршимо у зидинама властитог затвора. Затворени системи – личност, друштво, култура – теже распадању. „Монолог предходи смрти”, истиче *Ками*, зато морамо разговарати, пружити руке и градити мостове према другим људима, народима, културама. Уколико не желимо бити сахрањени од сопствене руке морамо прихватити друге, другачије и различито да би се употпунили и дошли до истине, јер како каже Шушњић „истина је цјелина или бог... само заједно можемо расти до бога”.

Пут до цивилизованог и демократског друштва незамислив је без јавне дебате и без дијалога. А дијалога као активаног и критичког става неће бити без толеранције, креативног прегнућа и оптимизма воље. На последњим страницама *Дијалога и толеранције* аутор даје одговор на питање шта је толеранција¹, указује на парадокс

толеранције, говори о разликама као силама развоја и о односу толеранције и насиља.

Разлог због кога пажњу посвећујем овом дијелу Шушњићеве књиге јесте неријетко злоупотребљавање феномена толеранције у свакодневници, а наручито у политичком говору, а да се при томе не распознаје и не разумије њено основно значење. За највећи дио популације она се изједначава са појмом трпљења, односно невољног и сношљивог прихватања свега што чини наш сопствени универзум. За оне који стоје на супротном полу, толеранција представља безусловно прихватање и уважавање сваке различитости, па чак и оне која угрожава постојање другога.

Тако толеранција према злу значи саучесништво у њему самом, а толеранција према ономе што угрожава другост значи пут ка друштву без различитости, што обесмишљава и потребу за толерантним понашањем. У трагању за што свеобухватнијом дефиницијом толеранције која у демократском и цивилизованом друштву мора постојати на више равни,

допринесу да се два мишљења приближе, исправе, допуне и изразе у облику који ће да задовољи обје стране” Ђ. Шушњић *Дијалог и толеранција* Београд: Чигоја штампа, 1997.

¹ ”Толеранција је спремност да се саслуша човјек који има другачије мишљење о истој ствари, да би се у његовом мишљењу открили садржаји који могу да

у породици, школи, друштву, држави, према припадницима других нација и религија, али и према заговорницима другачијег мишљења кроз културу дијалога који, како је то истакао *Арпад Лошонци*, постаје наша врлина, а сама толерантност као “учинковање”, труд на себи самом.

Један од појмова који супстанцијално прожимају друштво у којем ми, данас, живимо и које творимо и најбоље предочавају правац његовог развоја, његову различитост у односу на претходна, историјски позната, јесте и појам толеранције. Ријеч *толеранција* води поријекло из латинског језика, од именице *tolerantia*, која изворно значи попустљивост, трпељивост, и глагола *tolerare*, са значењем подносити, сносити, трпјети, допуштати.

Историја толеранције подједнако је и историја њеног одбацивања, тј. нетолеранције, како истиче Шушњић. Искључиво негативно етимолошко значење ријечи толеранција, схваћене као нешто непожељно и неплаузибилно, често је потврђивало своју доминантност. Оно је неизбрисиво обиљежје многих минулих вијекова, када се кажњавао, уништавао, потенцијални нарушитељ једног поретка, владајућег вјеровања, униформног погледа на свијет и човјека - затворене цјелине! А колико је сама та цјелина била оправдана, разумна или задовољавајућа у односу на неспутаност људског духа и његове потребе, и по коју цијену одржива, било је од споредног значаја.

Вријеме постојања једног јединог погледа на свијет и његов настанак давно је изгубило своју основаност. Човјек је неповратно просторно помјерио своје границе, упознао се са културама, друштвима, нацијама, вје-

рама, начинима живљења којима својим рођењем не припада. Себи блиско не може више сматрати за универзално. Негативно значење ријечи толеранција се под утицајем незауствљивог научно-технолошког напретка преображава у своју супротност и постаје позитивно.

Толеранција добија улогу прагматичке саморазвоја човјечанства и људске зрелости за потпуно остваривање способности живљења. Бирати човјечност нужно значи бирати и толеранцију у данашњем свијету у ком се бори велики број погледа на њега, који су према аутору *Дијалога и толеранције*, „прије богаство него терет”.

Погледи на свијет могу бити исти, супротни или искључиви, у зависности од њих толеранција је могућа или немогућа. Како сматра Шушњић толеранција је просто шала кад је ријеч о ситним неслагањима у оквиру истог погледа на свијет, отежана кад је ријеч о два супротна погледа на свијет, а прекида се кад је ријеч о два искључива погледа на свијет. Оно што остаје и у систему искључивих идеја, вјеровања и пракса јесте - нада за дијалогом, која се не смије угасити ако не желимо да живимо у свијету духовног и тјелесног насиља.

Толеранција за коју се аутор залаже није одлика слабости, није немоћ² већ наша снага, основна претпоставка мирног суживота, сама човјечност. Толеранција не захтијева да се човјек одрекне свога начела, него да га продуби и прошири. Само јаки могу бити

² “Човјек постаје трпељив само у оној мјери у којој му снага опада, у којој пријатно подетињује, у којој је одвећ уморан да би кињио другог човјека из љубави или из мржње“ Е. Сиоран, *Историја и утопија*, Градац, Чачак 1987.

толеранти и благи према нетрпељиви-ма који спречавају човјека да сам за себе тражи и нађе истину и смисао свог живота и смрти – у чему се огледа њихова највећа слабост.

Према Шушњићу, идеја толеранције се заснива на онтолошкој претпоставци о недовршености људског бића (и зато су му потребна друга бића да би себе развијо), на гнеосолошкој претпоставци о ограничениости човјекове спознаје (и зато су му потребни други људи да му је прошире и пробуде) и аксиолошкој претпоставци о релативизму групних вриједности (и зато је потребна размјена и измјена вриједности у правцу стварања јединственог система вриједности).

Иако сам већ указала на неке од разлога, који упућују на прихватање ових претпоставки, у наставку текста ћу навести још неке које Шушњић даје у *Дијалогу и толеранцији*.

Једна од битних компоненти толеранције јесте самосвијет о недовршености - човјек нема другог пута да себе употпуни осим да ступи у додир са другим³. Да не би остао сам у пустињи бесмисла, да не би пао у равнодушност, како истиче Шушњић, човјек мора своју истину подијелити са другима, мора срушити зид (као симбол непремостиве препреке) и изградити мост (као симбол повезивања међу људима). Аристотелово мишљење да ван друштва човјек може бити једино звијер или бог и данас има једнаку истинитост. Ми друге требамо као себе саме, сматра аутор *Дијалога и толеранције*, ради остварења себе као индивидуе. Степен самосвијести потребан за толеранцију нужан је и за

сваког појединца као припадника људског рода. Иако с правом можемо рећи да нијесмо одговорни што смо рођени, у мјери у којој задобијамо самосвијест ми постајемо одговорни за свој живот, за његов начин манифестовања.

Одговорност отвара поље слободе човјеку, који дјелује вођен својом савјешћу као моралним судијом. Властита одлука постаје једино „чврсто тло“ на које се може ослонити. Само одговоран човјек спреман је и способан разабирати, бити вођен циљевима и интересима који су општи, а који значе поштовање како себе, као онога ко дјелује, тако и другог, као по тој могућности себи сличног. Према Шушњићу, бити разборит нужно имплицира прихватање постојања разборитости другог; наспрам своје слободе, признавање слободе избора другог, који може бити сасвим различит, чак супротан. Само човјек одговоран пред сопственим животом може бити истински толерантан и заштитити друге од себе исто онолико колико себе од других - не чини другом оно што не желиш да он теби учини.

Самосвијест и одговорност, као предуслови толеранције, најбоље се могу објаснити дијалогом. Проф. Ђуро Шушњић дефинише дијалог као „разговор двојице или више слободних људи, који хоће да размене ставове о за њих важном питању, на које дају различите одговоре, како би, у равноправним условима, дошли до одговора којим би обојица, или сви, били задовољни“. Дијалог није говор, монолог, већ разговор, размјена говора, у којој је способан учествовати само онај ко је спреман прихватити да његов говор није једини истинит, нити једини који вриједи да се чује. Они који се осјећају непогрешивима сами

³ “Гдје је недостатак, ту је и допуна нечим“ - К.Јасперс

себе искључују из дијалога. Бити способан за дијалог - значи бити способан за сталну и безрезервну отвореност пред мислима. Човјек је у непрестаном разговору. Са собом, богом, природом, културом, историјом...

До којег је степена у свом демократском развоју доспјело једно друштво може се мјерити његовим односом према дијалогу и толеранцији, тј. домет демократије се може мјерити границама толеранције и начином вођења дијалога.

Толеранција се појављује као захтјев времена и тражи ангажованост свих појединаца. У мјери у којој појединачно учествујемо у начину функционисања сопственог друштва, ми кројимо границе постојаности толеранције у њему. А само тамо гдје толеранција већ постоји можемо говорити о њеним границама, било да су оне теоријске или практичне. Она је „став уколико се односи на мишљење другог, а чин уколико се односи на понашање другог“, истиче аутор.

У извјесном смислу, с обзиром на то да осјећање толеранције садржи противурјечност:

– ми прихватимо, допуштамо, трпеливи смо према нечему што иначе не одобравамо, па се може рећи да је питање граница толеранције парадоксално;

– прихватити постојање граница толерантности, значи прихватити нетолерантност.

С друге стране, отворено је питање према чему све можемо, треба, или је пожељно да будемо толерантни. Бити трпелив према нечијим размишљањима не значи нужно допуштати понашање које је у складу с тим мислима, уколико оно производи угроженост другога или нас самих. Трпелив

човјек може бити нетрпелив према ставовима нетрпеливог али благ према нетрпеливом као особи. Трпеливи ће урадити све да избјегне насиље као онечовјечење, тј. порицање било какве вриједности људском бићу које се од нас разликује. Најбољи пут да се то избјегне јесте разговор којим се не руши ништа осим заблуда и лажи. Упитност граница толерације, која је став, намеће питање релевантних субјеката у постављању граница, јер не треба заборавити *Милову* напомену да „када би цело човечанство било истог, а само један човек супротног мишљења, човечанство не би имало више права да ућутка тог једног човека него што би он, ако би имао моћ, имао права да ућутка човечанство“.

Шушњић указује на веома сложено питање и то зато што фактор квантитета бива искључен, а квалитативни је увијек подложен преиспитивању и замјени. Не можемо допустити оно дјеловање којим се крше сва основна људска права и слободе, дјеловање које нарушава и поништава појединца као вриједност по себи. Не можемо бити толерантни према сопственом потенцијалном убици, према тиранима, аутократима, чије дјеловање неумитно повлачи нашу немогућност дјеловања или живљења.

Границе компромиса, ма колико биле растегљиве, ипак имају своју коначност и могу се јасно поставити. Упућени смо на бирање нетолеранције, у екстремним случајевима, ради саме толеранције. Толеранција тражи слободу, а слобода се задобија, заслужује и чува. Границе толеранције би се могле посматрати и као нужна заштита толеранције. Она постоји само онолико колико је остварујемо и онолико дуго колико је чувамо међу нама.

Осврт на толеранцију у савременом друштву није поглед који нас испуњава задовољством. Разлике се још увијек не доживљавају као основ за продубљивање сопствених знања, извор мудрости, разумијевања и сарадње; напротив, на њима се инсистира зарад супротстављања, које само продубљује већ постојећи, односно прави нови јаз. Можда ће потреба активног укључења у процес европских интеграција утицати и на овај аспект, можда ће се тиме покренути квалитетна међусусједска сарадња и истинско помирење, али и прихватање других бројних разлика унутар самог друштва, што је готово предуслов било каквог развоја.

Први корак је, свакако, ослобађање од дугогодишњих предрасуда, дјелимично и традиције која је изгубила своју основаност, обичајности која нема своју примјенљивост у свијету који тежи напретку, а други кроз упознавање другог и других, кроз дијалог који није оптерећен условима и позицијама. Процеси интеграција носе правила која се морају поштовати, а њихова основа је у уважавању права да се буде другачији, у етничком, националном, културном, политичком, сексуалном и било којем другом смислу. То потврђује Шушњићев став о неопходности толеранције као предуслова за развој савременог демократског друштва.

Јелисавета Благојевић